

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

АКІМОВ СЕРГІЙ КОСТЯНТИНОВИЧ

УДК 159.923.3:004.738.5-056.8

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-АДИКТИВНИХ ЗМІН У
СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській інженерно-педагогічній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Плохих Віктор Володимирович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», професор кафедри педагогічної та вікової психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Моляко Валентин Олексійович,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
завідувач лабораторії психології творчості;

кандидат психологічних наук, доцент,
Кузнєцова Оксана Володимирівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри загальної та диференціальної психології.

Захист дисертації відбудеться «01» листопада 2014 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «30» вересня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стійкий і змістовний інформаційний зв'язок з навколишнім середовищем є однією з найважливіших умов життєдіяльності людини. В наш час радикальні зміни у сфері інформаційних технологій і розширення сфер використання Інтернету відкривають перед людьми практично необмежені можливості доступу до все більш зростаючого потоку різної інформації.

Впровадження інформаційних технологій в життя сучасної людини має як позитивні, так і негативні наслідки. Негативними наслідками тривалого, недоцільного використання людиною інформаційних технологій є звуження кола інтересів, відхід від реальності у віртуальний світ і розвиток інтернет-адикції.

Результати досліджень інтернет-адикції, отримані в різних країнах, свідчать про суттєвість даної проблеми й значні темпи її загострення. Було отримано низку оцінок поширення інтернет-адикції у світі: серед студентів Тайваню – 6% (С. Chou, М. Hsiao, 2000); серед студентів США – 8,1% (J. Morahan-Martin, P. Schumacher, 2000); серед студентів Туреччини – 6,6% (O. Ozturk, F. Canan, 2011), серед студентів Японії – 6,1% (Y. Hashimoto, 2013), серед студентів Китаю – 10,6% (X. Cai, Y. Hu, X. Zhao, 2014), серед студентів Греції – 1% (A. Kalaitzaki, J. Birtchnellb, 2014), серед студентів Португалії – 13% (H. Pontes, M. Griffiths, I. Patrão, 2014).

Неухильно зростає число наукових досліджень, присвячених інтернет-адикції, в яких дається її опис з точки зору різних психологічних напрямків і шкіл. К. Янг виділила основні передумови та стадії розвитку даного виду адикції. І. Голдберг і К. Янг запропонували діагностичні критерії, а М. Орзак виділила фізичні й психологічні симптоми, характерні для інтернет-адикції. М. Гриффітс розглянув можливості формування інтернет-адикції на базі інших форм адиктивної поведінки.

У російській і українській психологічній науці проблема інтернет-адикції почала активно вивчатись тільки в останнє десятиліття. О.Є. Войскунський розробив критерії даної залежності. В.Д. Менделевич виділив типи інтернет-адиктивних особистостей. А.Є. Жичкіна розробила діагностичну шкалу інтернет-залежності. О.Ю. Єгоров, І.Г. Малкіна-Пих, Н.В. Чудова досліджували особливості особистості інтернет-адиктивних користувачів. Н.Л. Бочкарева, М.І. Дрепа, А.В. Котляров, В.О. Лоскутова розробили програми профілактики інтернет-адиктивної поведінки.

Важливим моментом процесу задоволення інформаційної потреби у інтернет-адиктивів слід розглядати наявність протиріччя між відходом адиктивів від адекватної інформаційної взаємодії з об'єктивною дійсністю і наростаючої потребою в новій інформації з мережі. Як спроба псевдовирішення зазначеного протиріччя і може прийматися факт формування у інтернет-адиктивів багато у чому невідповідаючого об'єктивним зв'язкам і відносинам регулюючого життєдіяльність уявлення про віртуальну реальність.

Аналіз широкого кола фактів свідчить про те, що більшість людей починають активно використовувати Інтернет на етапі навчання і, особливо, в студентські роки, розглядаючи його як зручний інструмент отримання знань. Перевага в структурі користувачів Інтернету осіб того віку, коли найбільш активно формуються базові особистісні структурні утворення, обумовлює гостру необхідність своєчасного виявлення інтернет-адиктивів, вивчення психологічних характеристик їх особистості та розробку ефективних профілактичних заходів.

Актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість обумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості інтернет-адиктивних змін у структурі особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету – «Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління» (протокол №2 від 27.09.2010 року).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Бердянського державного педагогічного університету (протокол №9 від 29.03.2012 року) і погоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №6 від 19.06.2012 року).

Мета дослідження – встановити психологічні особливості змін компонентів, зв'язків та функцій структури особистості при виникненні інтернет-адикції.

Відповідно до поставленої мети були визначені основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу та узагальнення літературних даних з проблематики роботи визначити теоретичні основи дослідження структури особистості та особливостей реалізації інформаційних процесів у інтернет-адиктів.
2. Розробити та реалізувати програму емпіричного дослідження психологічних особливостей впливу інтернет-адиктивних змін на структуру особистості.
3. Виявити характерні психологічні особливості в організації структури особистості інтернет-адикта.
4. Визначити специфіку ієрархічних і рівневих зв'язків та специфіку компонентів структури особистості інтернет-адикта.
5. Дослідити особливості інформаційних процесів, що реалізуються у відповідності до змін в структурі особистості інтернет-адиктів.
6. Розробити рекомендації для профілактичних та корекційних заходів, спрямованих на подолання інтернет-адиктивних розладів у структурі особистості.

Об'єкт дослідження – особистість інтернет-адикта.

Предмет дослідження – особливості побудови та функціонування структури особистості інтернет-адикта.

Гіпотеза дослідження: порушення доцільності та помірності використання Інтернету в процесі задоволення інформаційної потреби пов'язане із суттєвими змінами у компонентах і взаємозв'язках структури особистості інтернет-адиктів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: принцип системного підходу до розуміння особистості (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, О.П. Саннікова та ін.); положення про особистість як об'єкт діяльності (К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, Г.С. Костюк, Д.О. Леонтьєв); про закономірності формування залежної поведінки (О.Ю. Єгоров, Ц.П. Короленко, А.Є. Личко, В.Д. Менделевич, Г.В. Старшенбаум); про формування інтернет-адикції (Т.Ю. Больбот, О.Є. Войскунський, І. Голдберг, М.Д. Гриффітс, О.Ю. Єгоров, А.Є. Жичкіна, А.В. Котляров, В.О. Лоскутова, І.Г. Малкіна-Пих, М. Орзак, Р. Роджерс, Н.В. Чудова, К.С. Янг); теорії систем і інформаційної взаємодії (Л. Берталанфі, М. Кастельс, В.З. Коган, Л.В. Осипова-

Дербас, Ф.І. Розанов); психології мислення (М.І. Мешков, А.О. Реан, О.К. Тихомиров); концепції емоційної регуляції діяльності (М.А. Кузнецов, О.Я. Чебикін); психології творчості (Є.П. Ільїн, В.О. Моляко, Т.Є. Тлегенова); психології ціннісно-мотиваційної сфери особистості (Є.П. Ільїн, Д.О. Леонтєв, А.К. Маркова, В.О. Ядов); психології часової регуляції діяльності людини (Є.І. Головаха, Ф. Зімбардо, О.О. Кронік, Ж. Нюттен, В.В. Плохих).

Методи дослідження. У дослідженні були використані наступні методи: *теоретичні* – аналіз наукової літератури в межах досліджуваної проблеми; *емпіричні* (спостереження, бесіда, тестування, лабораторний експеримент); *статистичні* методи обробки даних (U-критерій Манна-Уїтні, рангова кореляція Спірмена, факторний аналіз).

Діагностика особливостей структури особистості інтернет-адиктів здійснювалась за допомогою комплексу методик: тест-опитувальник на наявність інтернет-адикції К. Янг, тест на інтернет-залежність С.О. Кулакова, шкала інтернет-залежності А.Є. Жичкіної; тест-опитувальник для вивчення темпераменту Я. Стреляу, методика визначення реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна, тест Р.Б. Кеттелла; характерологічний опитувальник К. Леонгарда, методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; прогресивні матриці Дж. К. Равена, тест «Креативність» Н.Ф. Вишнякової, дві програмно реалізовані експериментальні методики для визначення обсягу короткочасної пам'яті та ефективності запам'ятовування осмисленого тексту; методика визначення рівня суб'єктивного контролю, «Мотивація навчання у вузі» Т.І. Ільїної, методика М. Рокіча для визначення цінностей, опитувальник часової перспективи Зімбардо (ZPTI), методика «Лінія життя».

У дослідженні брали участь 723 студенти 1-3 курсів Бердянського державного педагогічного університету. На підставі діагностики інтернет-адиктивної поведінки було виділено дві підгрупи по 43 досліджуваних: «адикти»; «незалежні» від Інтернету. Репрезентативність була забезпечена методами побудови вибірки (стратегією й процедурами її формування).

Наукова новизна дослідження:

– *вперше* встановлено взаємозумовленість змін у структурі процесу переробки інформації і в структурі особистості інтернет-адикта як результат порушення у задоволенні інформаційної потреби людини (через налаштованість на необмежене збільшення кількості прийнятої нової інформації) внаслідок недоцільного та надмірного використання ресурсів Інтернету; виявлено зниження у інтернет-адиктів ефективності реалізації функцій короткочасної пам'яті та мислення, що забезпечують визначення, аналіз і синтез змісту інформаційних повідомлень; встановлено зниження рівня переробки інформації у інтернет-адиктів, що проявляється у спрощенні критеріїв і способів пошуку та оцінки інформаційних повідомлень до недоцільного їх перебору та ідентифікації (виражене використання методу «проб і помилок»); виділено ефект скорочення у інтернет-адиктів часової перспективи життєдіяльності особистості до гедоністично спрямованого вирішення поточних завдань з істотним обмеженням перспективи майбутнього і вираженою орієнтацією на негативні спогади про події минулого; виявлено, що у інтернет-адиктів є виразною споживча спрямованість особистості;

– *уточнено* уявлення про інтернет-адикцію в контексті порушень у процесі задоволення інформаційних потреб особистості;

– *отримано подальшого розвитку* уявлення про індивідуально-психологічні особливості інтернет-адиктів: в підструктурі конституціональних, біологічних властивостей особистості – високі показники ситуативної та особистісної тривожності; в підструктурі відображення – нетовариськість, підозрілість до оточуючих, сповільненість у вербальних і невербальних реакціях, мінливість настрою, екзальтованість; в підструктурі досвіду – зниження ефективності продуктивних функцій пам'яті та розумових функцій (аналіз, синтез, аналогізація), зниження об'єму оперативної пам'яті, зниження ефективності функцій запам'ятовування осмисленого тексту; в підструктурі спрямованості – цінності матеріально забезпеченого життя, суспільного визнання, високих життєвих запитів, отримання задоволень, посилення гедоністичної спрямованості, ухиляння від прийняття важливих рішень, негативізм щодо подій «минулого», пасивне ставлення до визначення часової перспективи «майбутнього»; розподіл індивідуально-психологічних особливостей особистості інтернет-адиктів у зв'язку з уявленнями про ієрархічну структуру особистості та рівнями переробки інформації.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій, створенні та апробації сайту з психологічної профілактики та діагностики інтернет-адиктивної поведінки особистості на основі визначеної структурної організації процесу переробки інформації людиною при використанні Інтернету. Сайт може застосовуватись для аналізу та прогнозування інтернет-адиктивної поведінки; для діагностики інтернет-адикції з метою її своєчасного виявлення; в навчальному процесі – для розробки програм спецкурсів із загальної, вікової та педагогічної психології, психодіагностики.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження запроваджено у навчальний процес Бердянського державного педагогічного університету (акт про впровадження №58-08/2195 від 27.06.2013 р.), Бердянського університету менеджменту і бізнесу (довідка про впровадження №01-295 від 29.07.2014 р.) та до лікувального процесу ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України» (акт про впровадження від 17.06.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні результати та концептуальні положення дослідження є самостійним внеском автора. Ідеї, що належать співавторам публікацій не використовувались у матеріалах дисертації. У працях, написаних у співавторстві автором охарактеризовано:

– структуру реалізації інформаційних потреб особистості та їх вплив на формування інтернет-адиктивної поведінки учнів;

– особливості реалізації процесів пам'яті та мислення у інтернет-адиктів у зв'язку із здатністю організації часової перспективи життєдіяльності.

Надійність і достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень, використанням комплексу зазначених методів дослідження, репрезентативністю вибірки досліджуваних, статистичною значимістю експериментальних даних. Математична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 17.0) і Microsoft Excel 2010, а також редактора діаграм і блок-схем Microsoft Visio 2010.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження доповідалися й обговорювалися на наступних наукових форумах: Міжнародна науково-практична конференція «Нові технології навчання: психологічні аспекти» (м. Київ, 2007 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін» (м. Чернівці, 2007 р.); Міжнародна інтернет-конференція «Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу» (www.bdpu.org, м. Бердянськ, 2008 р.); Міжнародна наукова інтернет-конференція «Проблеми виховання особистості в медіапросторі» (www.bdpu.org, м. Бердянськ, 2009 р.); III та IV Міжнародні науково-практичні конференції «Когнітивні процеси та творчість» (м. Одеса, 2011-2012 р.р.); I та II Міжнародні науково-практичні конференції «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства» (м. Одеса, 2011-2012 р.р.); Міжнародна науково-практична конференція «Харківська школа психології: наукова спадщина і сучасна наука» (м. Харків, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку педагогіки та психології у сучасному суспільстві» (м. Одеса, 2012 р.); Науково-практична конференція «Досягнення науки за останні роки. Нові напрацювання (Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań)» (м. Варшава (Warszawa), 2012 р.); V Международная конференция молодых ученых «Психология – наука будущего» (г. Москва, 2013 г.); Всеукраїнські психолого-педагогічні Демиденківські читання «Навчання, виховання та розвиток» (м. Бердянськ, 2011 р.); Всеукраїнський науково-практичний семінар «Теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх інженерів-педагогів» (м. Бердянськ, 2013 р.); Всеукраїнські психолого-педагогічні Демиденківські читання «Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління» (м. Бердянськ, 2013 р.); Міжвузівські психолого-педагогічні Демиденківські читання «Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління» (м. Бердянськ, 2012 р.). Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри креативної педагогіки та інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії (2008-2013 рр.) та засіданні наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2013 р.).

Публікації. Основні результати дослідження представлено у 26 публікаціях, з яких 12 статей надруковані у фахових наукових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 4 статті у міжнародних наукових виданнях; 10 тезах на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 189 сторінок, основний обсяг – 168 сторінок. Робота містить 21 ілюстрацію, 12 таблиць, 2 додатки на 3 сторінках. Список літератури нараховує 190 джерел на 18 сторінках.

ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначені об'єкт, предмет, мета дисертаційного дослідження, сформульовані завдання; охарактеризовані методи, визначено наукову новизну та практичне значення; надана інформація про апробацію та впровадження отриманих результатів, висвітлено особистий внесок здобувача;

наведені відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження інтернет-адиктивних змін у структурі особистості» проаналізовані причини, механізми формування, етапи та критерії інтернет-адиктивної поведінки особистості; наведені сучасні підходи до розуміння інформаційних процесів системної організації особистості; проведено аналіз вітчизняних і закордонних літературних джерел, що розкривають основні стратегії вивчення психологічної організації особистості.

У ході аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень було встановлено, що, завдяки необмеженому обсягу інформації, розширенню варіантів комунікації, можливості конструювання нової реальності та створення бажаного образу «Я», відбувається перетворення мережі Інтернет у предмет адикції (Т.Ю. Больбот, О.Є. Войскунский, І. Голдберг, М. Гриффітс, А.Є. Жичкіна, А.В. Котляров, В.О. Лоскутова, К. Янг).

У сучасній психологічній літературі не існує єдиних критеріїв і методів діагностики інтернет-адикції. В якості основних критеріїв інтернет-адикції були виділені: наявність проблем контролю часу, проведеного в Інтернеті; лабільність настрою при його використанні; включення в різні види діяльності в мережі Інтернет і нехтування діяльністю поза мережею; психофізіологічні симптоми (О.Є. Войскунський, О.Ю. Єгоров, І.Г. Малкіна-Пих, М. Орзак, Н.В. Чудова, К. Янг).

Важливим фактором і результатом формування інтернет-адиктивної поведінки є своєрідні зміни в індивідуально-психологічних особливостях особистості. При цьому можна зауважити, що в психологічній організації особистості порушується об'єктивність сприйняття дійсності та суджень людини, її здатність до планування та часової організації діяльності, змінюється структура мотивації та цінностей.

Людина як особистість і активний соціальний суб'єкт піддається впливу інформаційних факторів, які, трансформуючись через її поведінку, дії, впливають на соціальні формації різного рівня спільності, різної системної та функціональної організації. У межах сучасних теорій систем і інформаційного суспільства стверджується фундаментальна важливість інформації та інформаційних процесів (А.Ю. Акопов, Л. фон Берталанфі, М. Кастельс, В.З. Коган, Л.В. Осипова-Дербас).

На підставі критерію внутрішньої/зовнішньої локалізації джерела інформаційної взаємодії та критерію усвідомленості/неусвідомленості, виділяється чотири форми інформаційних процесів особистісної організації, які за своїм змістом цілком відповідають рівням побудови рухів, запропонованим М.О. Бернштейном. У свою чергу, згідно з ієрархічно організованими рівнями побудови дій можуть бути представлені і форми інформаційних процесів особистісної організації: рефлексів, набутих автоматизмів, осмисленого реагування та самоорганізації. Рефлексивний рівень прийняття рішень організує реакції на вхідну інформацію про нагальні потреби з урахуванням сили й рухливості нервових процесів у формі різних рефлексивних варіантів. Рівень набутих автоматизмів відповідає на зовнішню інформацію середовища з використанням пам'яті й емоцій. У процесі реалізації його функцій формуються автоматичні звичні дії – поведінкові стереотипи з можливостями інтуїтивних рішень. Рівень осмисленого реагування організує реакції та дії на зовнішню вхідну інформацію через вольові навички та реалізацію функцій мислення. Цей рівень необхідний для прийняття раціональних рішень у незвичайних

мінливих умовах і, природно, на підставі обліку зовнішніх обставин. Рівень самоорганізації особистості реалізується для вирішення протиріч самої особистісної організації, надаючи відповідь через переконання. Рішення на цьому рівні ухвалюються на підставі та у напрямку змін світоглядних і духовних цінностей, що дозволяє визначати нові відносини в інформаційній структурі особистісної організації, встановлювати нові життєві цілі, критерії та орієнтири. Підвищення рівня зв'язків в структурній ієрархії інформаційних процесів відповідає активізації більш «глибоких» особистісних утворень. На основі базового механізму орієнтовної реакції може формуватись складний процес «прийняття нового» через форми інформаційних процесів особистісної організації: від рівнів неусвідомлених рефлексів і автоматизмів до рівнів осмисленого реагування та самоорганізації.

Модель інформаційних процесів системної організації особистості доповнює структуру особистості тим, що дозволяє розкрити механізми інформаційного забезпечення особистості. Структура особистості, у свою чергу, надає системній організації переробки інформації психологічного наповнення.

У сучасній психології виокремлюються п'ять основних стратегій вивчення психологічної організації особистості: конституційно-антропологічна (К. Конрад, Е. Кречмер, У. Шелдон), факторна (Г. Айзенк, Р. Кеттелл, Ч. Спірмен, Л. Терстоун), блокова (У. Джеймс, К.К. Платонов), мотиваційно-динамічна (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонт'єв, К. Левін, В.М. М'ясищев, А. Маслоу, Г. Мюррей, Г. Олпорт, С.Л. Рубінштейн, О.П. Саннікова, З. Фрейд, К.Г. Юнг) та поведінково-інтераціоналістська (Д. Мід, Т. Шибутані, Д. Шпігель). Всі стратегії розміщують індивідні властивості людини в основі організації особистості та характеризують їх як базовий або базальний рівень організації людини. Особистість розглядається, як складна, ієрархічно організована, узагальнена та стійка система, що разом з тим має динамічний характер.

Структура особистості К.К. Платонова динамічно функціональна, оскільки в ній представлені взаємозв'язки і взаємозалежності різних рівнів психічної організації особистості. Автор виділяє в динамічній ієрархічній структурі особистості такі підструктури: підструктура конституціональних, біологічних властивостей особистості (швидкість протікання нервових процесів, баланс процесів збудження, гальмування і т.п.; статеві, вікові властивості); підструктура відображення (воля, почуття, сприйняття, мислення, відчуття, емоції, пам'ять); підструктура досвіду (звички, уміння, навички, знання); підструктура спрямованості (переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси, бажання, потяги, схильності). Перевага даного підходу полягає в тому, що він може реально і ефективно використовуватися при вирішенні завдань даного емпіричного дослідження.

У другому розділі «Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей інтернет-адиктивних змін в структурі особистості» описана програма й основні принципи організації емпіричного дослідження; виділена репрезентативна вибірка досліджуваних; зроблено вибір дослідницьких процедур.

Емпіричне дослідження зв'язку психологічних особливостей особистості та процесів переробки інформації інтернет-адиктами проводилось протягом 2010-2011 років. У якості досліджуваних були студенти Бердянського державного педагогічного університету. Програма отримання емпіричних даних передбачала реалізацію двох етапів. На першому етапі дослідження діагностувався рівень інтернет-ади-

ктивної поведінки у 723 студентів 1-3 курсів. На другому етапі визначалися характерні особливості задоволення інформаційної потреби та особистісні якості у відокремлених інтернет-адиктів (43 особи) і «незалежних» від Інтернету студентів (43 особи).

Для підвищення надійності результатів було використано три методики діагностики інтернет-адикції: тест-опитувальник на наявність інтернет-адикції К. Янг – одна з перших методик діагностики інтернет-адиктивного поведінки; тест на інтернет-залежність С.О. Кулакова – найпоширеніший у спеціалізованих наукових виданнях тест, щодо визначення інтернет-адикції; шкала інтернет-залежності А.Є. Жичкіної – вільно розповсюджуваний в Інтернеті тест на виявлення інтернет-адикції.

На другому етапі емпіричного дослідження була проаналізована академічна успішність діяльності студентів у групі інтернет-адиктів і групі «незалежних» від Інтернету за результатами останньої сесії. Враховувались тільки спеціальні предмети. Розраховувався середній бал успішності. Після аналізу успішності студентів, у двох експериментальних групах було проведено низку психологічних методик підібраних відповідно до специфіки рівнів ієрархічної структури: методики для діагностики підструктури конституціональних, біологічних властивостей особистості (тест-опитувальник для вивчення темпераменту Я. Стреляу, методика визначення реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч.Д. Спілберґера – Ю.Л. Ханіна, тест Р.Б. Кеттелла (фактори, що мають генетичне походження)); методики, за допомогою яких визначались психічні стани та властивості особистості, що стосуються підструктури відображення (характерологічний опитувальник К. Леонгарда, методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі); методики, спрямовані на діагностування підструктури досвіду (прогресивні матриці Дж. К. Равена, тест «Креативність» Н.Ф. Вишнякової, дві програмно реалізовані експериментальні методики для визначення обсягу короткочасної пам'яті та ефективності запам'ятовування осмисленого тексту); методики для діагностики підструктури спрямованості (методика визначення рівня суб'єктивного контролю, «Мотивація навчання у вузі» Т.І. Ільїної, методика М. Рокіча для визначення цінностей, опитувальник часової перспективи Зімбардо (ZPTI), методика «Лінія життя»).

Оскільки тривалість діагностики особистісних особливостей досліджуваних перевищила строк навчального року, то після переведення на новий курс досліджувані повторно діагностувались на наявність інтернет-адиктивних проявів. Результати повторної діагностики повністю збіглися з попередніми даними, що підтвердило надійність вибірки.

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей інтернет-адиктивних змін в структурі особистості» проведений якісний і кількісний аналіз результатів емпіричного дослідження.

Аналіз результатів першого етапу емпіричного дослідження показав, що з 723 опитаних студентів 43 (5.95%) є інтернет-залежними й виражено схильними до інтернет-адиктивного розладу. Також було встановлено, що з усієї групи опитаних 664 досліджуваних (91.80%) використовують Інтернет у повсякденному житті. На підставі отриманих результатів на другому етапі було виділено дві підгрупи досліджуваних. Перша підгрупа – «адикти», складалася з виявлених на першому етапі 43

студентів з вираженими інтернет-адиктивними проявами. Друга підгрупа – «незалежні», включала 43 незалежних від Інтернету студентів. Студенти в підгрупу «незалежні» відбирались з урахуванням статі, курсу та спеціальності досліджуваних підгрупи «адикти». Таким чином, первинна група досліджуваних першого етапу дослідження була стиснутою до 86 осіб.

Діагностика підструктури конституціональних, біологічних властивостей особистості ієрархічної структури особистості К.К. Платонова показала наявність негативного кореляційного зв'язку показників за шкалами властивостей темпераменту з рівнем інтернет-адикції та позитивного кореляційного зв'язку з показниками ситуативної та особистісної тривожності (рис. 1).

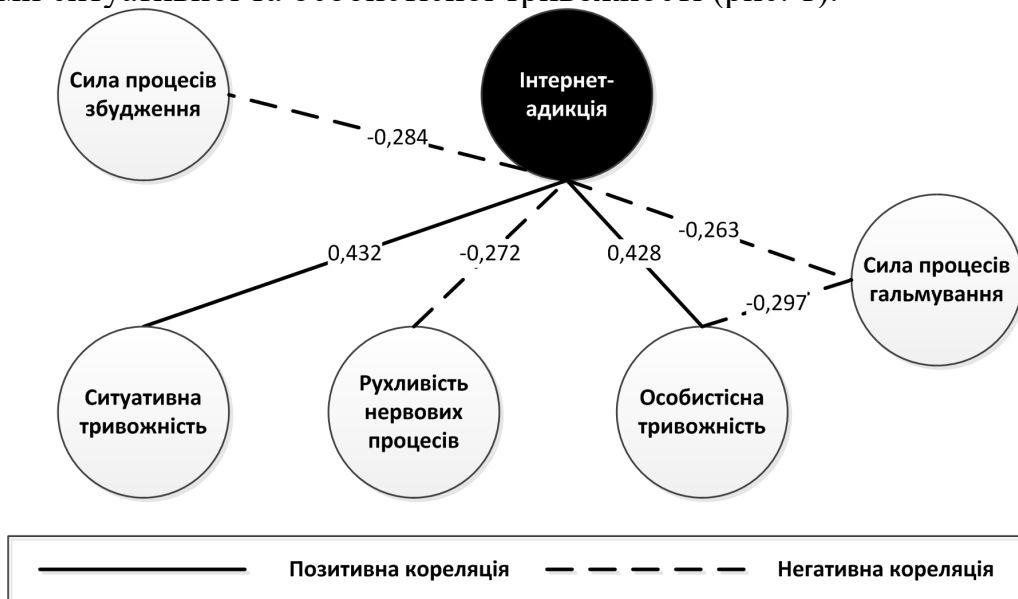

Рис. 1. Кореляційна плеяда зв'язків рівня інтернет-адикції, показників властивостей темпераменту, ситуативної й особистісної тривожності у зведеній групі досліджуваних (86 осіб).

Діагностика підструктури відображення ієрархічної структури особистості К.К. Платонова показала, що для підгрупи «адикти» є характерним підозрілий тип міжособистісної взаємодії. Серед типів акцентуації характеру у інтернет-адиктів переважають такі, як: підозрілий, педантичний, збудливий, дистимний та екзальтований. Всі перераховані типи акцентуацій характеру мають чітку тенденцію до переходу до граничних стадій.

Діагностика підструктури досвіду ієрархічної структури особистості К.К. Платонова показала порушення в когнітивній сфері інтернет-адиктів, які стосуються ефективності короткочасного запам'ятовування, розумових операцій аналізу, синтезу, визначення аналогій (табл. 1). Ефективність процесів пам'яті у інтернет-адиктів є зниженою щодо запам'ятовування випадкового набору букв і щодо засвоєння осмисленого тексту. Зазначені зміни у інтернет-адиктів ведуть до закріплення екстенсивних схем переробки та засвоєння інформації, що припускають збільшення частоти повторів мнемічних дій з розрахунком на механічне запам'ятовування необхідних відомостей. Спостерігається редукція процесів пам'яті до найбільш спрощених схем реалізації. Поряд із цим ослаблення функцій мислення, у свою чергу, може пов'язуватись зі схильністю досліджуваних до пошуку готових рішень в Інтернеті шляхом випадкового, необмеженого перебору повідомлень.

Порівняння за U-критерієм Манна-Уїтні показників рівнів розвитку інтелектуальних функцій (методика Дж. Равена) і ефективності пам'яті, отриманих для підгрупи «адикти» (43 особи) і підгрупи «незалежні» (43 особи)

Параметр	Інтелект		Запам'ятовування тексту			Короткочасне запам'ятовування ряду букв	
	Аналогії, бали	Аналіз і синтез, бали	Кількість спроб	Загальний час, с	Час спроби, с	Обсяг пам'яті	Час запам'ятовування букви, с
Медіана, незалежні	10.95	4.95	7.00	30.10	4.03	6.68	0.77
Медіана, адикти	9.02	3.49	9.00	35.81	3.77	5.52	0.78
U	466.00	668.00	615.50	713.50	676.00	272.00	715.50
P	.000	.025	.007	.068	.032	.000	.070

Примітка. p – імовірність помилки 1 роду.

Факторний аналіз методом головних компонент підструктури конституціональних, біологічних властивостей особистості, підструктур відображення та досвіду ієрархічної структури особистості К.К. Платонова виокремив відмінності в індивідуально-психологічних особливостях особистості між підгрупами «адикти» і «незалежні». На рівні підструктури конституціональних, біологічних властивостей особистості в підгрупі «адикти» як ознаки проблемності виділяються фактори «потенціал саморегуляції» (знижений) і «стан тривожності». На рівні підструктури відображення в підгрупі «адикти» виокремлюються характерні фактори «незадоволеність» і «дратівливість». На рівні підструктури досвіду в підгрупі «адикти» фактор «успішність» включає тільки показник академічної успішності, тоді як у підгрупі «незалежні» фактор «успішність навчальної діяльності» включає показники академічної успішності та загального рівня інтелекту. Дана відмінність може розглядатися як свідчення того, що досить висока академічна успішність інтернет-адиктів не завжди пов'язана з високорозвиненим інтелектом.

Діагностика підструктури спрямованості ієрархічної структури особистості К.К. Платонова виявила позитивний кореляційний зв'язок рівня інтернальності з рівнем інтернет-адикції ($r_s=0.241$; $p=0.025$). Інтернальність інтернет-адиктів слід приймати не у зв'язку з посиленням їх критичності до своїх дій, а скоріше як результат замкнутості на внутрішньому конфлікті, обумовленому, з одного боку, потребою в Інтернеті та, з іншого боку, почуттям провини за проблеми, що виникають через їхню неконструктивну, егоїстичну життєву позицію.

Серед життєвих цінностей інтернет-адиктів домінують високі життєві запити, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, тобто цінності, що пов'язані зі споживацькою спрямованістю особистості. Більшість цінностей, що мають кореляційний зв'язок з інтернет-адикцією, є термінальними. Це свідчить про те, що цінності споживчої спрямованості стають основою цілепокладання та критерієм оцінки життєдіяльності інтернет-адиктів.

Інтернет-адикція детермінує всю структуру часової перспективи життєдіяльності людини. Увага інтернет-адиктів концентрується на теперішньому з гедоністичною та фаталістичною спрямованістю. Проявляється тенденція щодо звуження охоплення часовою перспективою подій з минулого, сьогодення і майбутнього аж до миттєвих обставин і задоволення нагальних потреб.

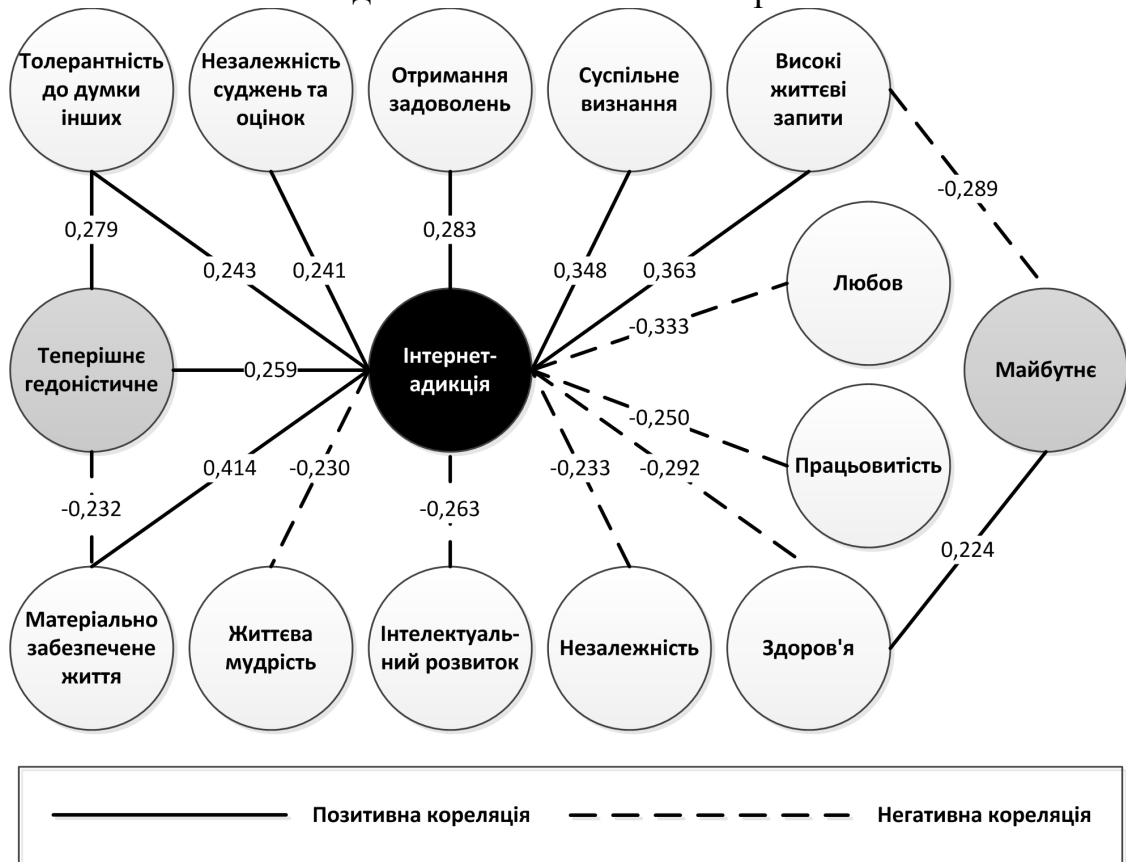

Рис. 2. Кореляційна плеяда зв'язків інтернет-адикції, ціннісних орієнтацій та часової перспективи у зведеній групі досліджуваних (86 осіб).

Показник академічної успішності у зведеній групі досліджуваних має кореляційний зв'язок, з одного боку, із показниками цінностей інтелектуального розвитку ($r_s=0.221$; $p=0.041$) і спрямованістю на майбутнє ($r_s=0.258$; $p=0.017$), з іншого боку – з рівнем інтернет-адиктивної поведінки ($r_s=-0.397$; $p=0.000$); показниками цінностей матеріально забезпеченого життя ($r_s=-0.244$; $p=0.024$), суспільного визнання ($r_s=-0.299$; $p=0.005$), високих життєвих запитів ($r_s=-0.217$; $p=0.024$). Таким чином у провідному для студентів виді діяльності (навчальному) в інтернет-адиктів порушується формування світоглядних цінностей і обмежується здатність до планування життєдіяльності.

У четвертому розділі «Особливості структури особистості та процесу переробки інформації у інтернет-адиктів» виділені індивідуально-психологічні особливості інтернет-адиктів; розглянуті особливості переробки інформації людиною при використанні Інтернету; розроблені пропозиції щодо психологічної профілактики інтернет-адикції.

Виходячи з результатів емпіричного дослідження, можна описати індивідуально-психологічні особливості особистості з інтернет-адиктивними змінами. Така особистість відрізняється підвищеною ситуативною й особистісною тривожністю, є нетовариською, підозрілою до оточуючих, уповільненою у вербальних і

невербальних реакціях, замкненою, з мінливим настроєм. У комбінації з підвищеною тривожністю, інтернет-адикти схильні до панікерства й розпачу. У них є зниженою ефективність продуктивних функцій пам'яті й розумових функцій (аналіз, синтез, аналогізація); спостерігаються порушення когнітивних функцій, що відповідають за змістову обробку інформаційних повідомлень. В інтернет-адиктів високий показник інтернальності. Вони можуть почувати надмірну відповідальність навіть за невідповідні їм обставини. Серед життєвих цінностей інтернет-адиктів домінують цінності, пов'язані зі споживчою спрямованістю особистості, які стають кінцевою метою їх індивідуального існування. Своєрідність «сьогодення» інтернет-адиктів характеризується посиленням гедоністичної спрямованості, відхиленням від прийняття важливих рішень, негативізмом стосовно подій «минулого», пасивним відношенням до визначення часової перспективи «майбутнього». Таким чином, можна говорити про своєрідну прив'язаність інтернет-адиктів до певних поведінкових схем споживчої орієнтації.

В залежності від кількості задіяних рівнів інформаційних процесів особистісної організації задоволення інформаційної потреби людиною може проходити здебільшого або через осмислення і розуміння «нової інформації», або через орієнтовну реакцію на нові враження. Після задоволення інформаційної потреби (доцільного, організованого або недоцільного, хаотичного) в мозку людини відбувається активація ендогенних морфінів, які через позитивні емоції впливають на подальшу мотивацію людини щодо пізнавальної діяльності (біологічна модель задоволення інформаційної потреби).

Якщо з метою задоволення інформаційної потреби були задіяні всі рівні інформаційних процесів особистісної організації, і «нова інформація» пройшла через процес розуміння, осмислення, дослідження і творчості, то мотивація до пізнавальної діяльності має конструктивну, дослідницьку спрямованість. Часткове, спрощене використання рівнів інформаційних процесів особистісної організації та використання орієнтовної реакції для задоволення інформаційної потреби відповідає мотивації з переважною споживацькою спрямованістю.

Процес переробки інформації людиною при використанні Інтернету представляє контур, у якому реакція на «нову інформацію» з мережі веде до певного вибору дій, реалізація яких, у свою чергу, забезпечує наступне прийняття «нової інформації» (див. рис. 3).

У інтернет-адиктів порушується структура задоволення інформаційних потреб особистості. Разом з регресом інформаційних процесів особистісної організації до рівня набутих автоматизмів, мотивація до пізнавальної діяльності набуває вираженої споживацької спрямованості. В інтернет-адиктів виробляється потреба в постійному одержанні позитивних емоцій від усе більш зростаючої кількості нової інформації, без необхідного урахування її смислового навантаження.

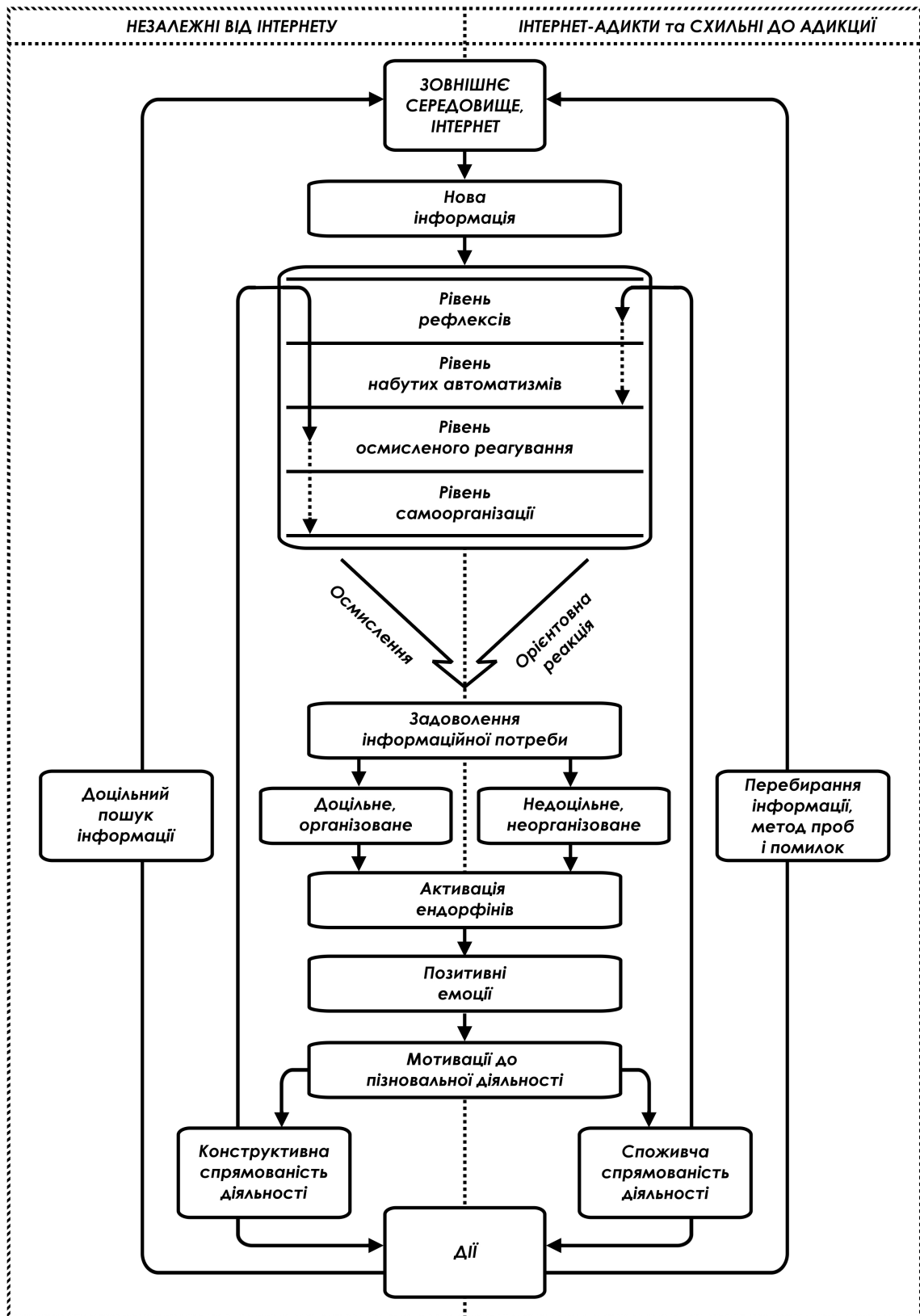

Рис. 3. Структурна схема переробки інформації «незалежними» від Інтернету особами та інтернет-адиктами при використанні Інтернету.

Основні напрямки психологічної профілактики інтернет-адикції, полягають: в інформуванні про механізми впливу мережі Інтернет на особистість, методи діагностики та наслідки інтернет-адикції; у розвитку функцій мислення, пам'яті, сприйняття; у формуванні внутрішніх особистісних мотивів і системи цінностей, що

відповідає здоровому, продуктивному способу життя; у розвитку здатності до побудови часової перспективи життєдіяльності та здатності до цілепокладання; у розвитку навичок та умінь досягнення цілей у реальному житті, у розширенні різноманіття альтернативної до адиктивної поведінки діяльності. Профілактичні вправи та тренінги, щодо запобігання інтернет-адиктивної поведінки повинні сприяти: корекції емоційного стану; зниженню рівня фрустрації і тривожності; формуванню впевненості в собі; розвитку навичок міжособистісної та групової взаємодії; психологічній корекції продуктивних функцій пам'яті та мислення; розвитку умінь прийняття рішень; розвитку адекватної самооцінки; формуванню мотивів і системи цінностей, відповідних доцільному використанню Інтернету.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми інтернет-адикції, що дозволило теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості змін компонентів, зв'язків та функцій структури особистості інтернет-адиктів; розкрито специфіку ієрархічних і рівневих зв'язків та специфіку компонентів структури особистості інтернет-адикта; досліджено особливості інформаційних процесів, що реалізуються у відповідності до змін в структурі особистості інтернет-адиктів.

1. Розширення сфери застосування Інтернету в організації життєдіяльності сучасної людини разом з посиленням тенденції до інтенсивного використання інформаційних ресурсів і засобів обумовлюють загострення проблеми інтернет-адиктивної поведінки. Дослідження інтернет-адикції шляхом опису її специфічних проявів і виділення індивідуально-психологічних детермінант цих проявів не відповідає рішенням завдань обмеження поширення залежності від Інтернету. Вирішення проблеми інтернет-адикції має враховувати наступні фундаментальні положення: інтернет-адиктивні зміни особистості формуються у зв'язку з порушеннями задоволення інформаційної потреби людини (потреби в новій інформації як умови нормального функціонування відкритих систем); зміни в структурі особистості та у способах переробки інформації інтернет-адикта є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

2. На підставі критеріїв усвідомленості-неусвідомленості та локалізації інформаційного джерела взаємодії з середовищем виділяється чотири рівня переробки інформації людиною (рефлексів, набутих автоматизмів, осмисленого реагування, самоорганізації). Ці рівні за функціональними характеристиками співвідносяться з рівнями побудови рухів, запропонованим М.О. Бернштейном і підструктурами ієрархічної організації структури особистості, запропонованої К.К. Платоновим. Ефективна емпірична оцінка особливостей особистості інтернет-адиктів передбачає операціоналізацію особистісних характеристик та вибір відповідних методик психодіагностики у зв'язку з рівнями переробки інформації людиною, ієрархічною організацією структури особистості, особливостями інтернет-адиктивної поведінки.

3. Емпірично визначено основні індивідуально-психологічні особливості особистості інтернет-адиктів, які проявляються наступним чином: у підструктурі конституціональних, біологічних властивостей особистості – високі показники ситуативної та особистісної тривожності; у підструктурі відображення – нетовари-

ськість, підозрілість до оточуючих, сповільненість у вербальних і невербальних реакціях, мінливість настрою, екзальтованість; у підструктурі досвіду – зниження ефективності продуктивних функцій пам'яті та розумових функцій (аналіз, синтез, аналогізація), зниження об'єму короткочасної пам'яті, зниження ефективності функцій запам'ятовування осмисленого тексту; у підструктурі спрямованості – цінності матеріально забезпеченого життя, суспільного визнання, високих життєвих запитів, отримання задоволень, посилення гедоністичної спрямованості, ухиляння від прийняття важливих рішень, негативізм щодо подій «минулого», пасивне ставлення до визначення часової перспективи «майбутнього».

4. В структурі особистості інтернет-адиктів чітко виокремлюються специфічні міжрівневі зв'язки. Порушення в когнітивних функціях смислової обробки інформації у інтернет-адиктів пов'язані з перевагою цінностей споживчої спрямованості особистості (високі життєві запити, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, отримання задоволень) та з активним використанням стереотипних способів переробки інформації, що відбувається на тлі підвищеної тривожності.

5. У інтернет-адиктів спостерігається зниження рівня осмисленого реагування в структурі процесу переробки інформації, що виявляється у спрощенні критеріїв і способів пошуку та оцінки інформаційних повідомлень до недоцільного і необмеженого їх перебору та ідентифікації (виразне використання методу «проб і помилок»).

6. У інтернет-адиктів є вираженим скорочення часової перспективи життєдіяльності до гедоністично спрямованого поверхово осмисленого вирішення поточних завдань з характерним істотним обмеженням часової перспективи майбутнього і минулого.

7. Основні напрямки психологічної профілактики інтернет-адикції, полягають: в інформуванні про механізми впливу мережі Інтернет на особистість, методи діагностики та наслідки інтернет-адикції; у розвитку функцій мислення, пам'яті, сприйняття; у формуванні внутрішніх особистісних мотивів і системи цінностей, що відповідає здоровому, продуктивному способу життя; у розвитку здатності до побудови часової перспективи життєдіяльності та здатності до цілепокладання; у розвитку навичок та умінь досягнення цілей у реальному житті, у розширенні різноманіття альтернативної до адиктивної поведінки діяльності.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, затверджені МОН України як фахові у галузі психології

1. Акімов С. К. Психологічні аспекти діяльності особистості в мережі Інтернет / С. К. Акімов // Збірник наукових праць. Серія психологічні науки. – 2006. – № 3. – С. 137–142.

2. Акімов С. К. Інтернет-залежність як форма нехімічного адиктивного розладу / С. К. Акімов // Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія: Збірник наукових праць: [за ред. С. Д. Максименко]. – 2007. – Т. 7, Вип. 11 – С. 7–12.

3. Акімов С. К. Фактори формування Інтернет-залежної поведінки студентської молоді / С. К. Акімов // Збірник наукових праць. Серія психологічні науки. – 2007. – № 4 – С. 164–169.

4. Акімов С. К. Проблема впливу Інтернет-аддиктивної поведінки на ефективність навчальної діяльності студентської молоді / С. К. Акімов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць: [за ред. В. О. Моляко]. – 2010. – Т. 12. – Вип. 9. – С. 22–29.

5. Акімов С.К. Індивідуально-психологічні особливості студента, схильного до інтернет-аддиктивної поведінки / С. К. Акімов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць: [за ред. В. О. Моляко]. – 2011. – Т. XII. – Вип. 13. – С. 33–41.

6. Акімов С. К. Особенности влияния интернет-аддикции на успешность учебной деятельности студентов / С. К. Акімов // Наука і освіта. – 2011. – № 9. – С. 7–11.

7. Акімов С. К. Особенности влияния интернет-аддикции на ценностно-мотивационную сферу студентов / С. К. Акімов // Наука і освіта. – 2011. – № 11. – С. 9–14.

8. Акімов С. К. Зв'язок інтернет-аддиктивної поведінки з творчою активністю студентів / С. К. Акімов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць: [за ред. В. О. Моляко]. – 2012. – Т. XII. – Вип. 14. – С. 10–17.

9. Акімов С. К. Зв'язок властивостей темпераменту та інтернет-аддиктивної поведінки студентів / С. К. Акімов // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 43. Част. II. – С. 5–13.

10. Акімов С. К. Особливості впливу інтернет-адикції на ціннісні орієнтації особистості у контексті часової перспективи / С. К. Акімов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць: [за ред. В. О. Моляко]. – 2012. – Т. XII. – Вип. 15. – Част. II. – С. 16–23.

11. Акімов С. К. Интернет в аспекте информационных процессов системной организации личности / С. К. Акімов // Наука і освіта. – 2012. – № 9. – С. 4–9.

12. Акімов С. К., Плохих В. В. Информационные потребности в основе формирования интернет-аддиктивного поведения учащихся / С. К. Акімов, В. В. Плохих // Наука і освіта. – 2012. – № 10. – С. 4–10.

Статті в міжнародних наукових виданнях

13. Акімов С. К. Теоретические основы исследования Интернет-зависимого поведения / С. К. Акімов // Вестник Таганрогского государственного педагогического института. Гуманитарные науки. – 2009. – № 2. – С. 306–309.

14. Акімов С. К. Связь свойств темперамента и интернет-аддиктивного поведения личности / С. К. Акімов // Новый университет. Научный журнал. Серия «Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук» – 2012. – № 11-12 (20-21). – С. 43–45.

15. Akimov S. Features subjective control internet-addicts (for a sample of Ukrainian students) / S. Akimov // Europäische Fachhochschule. European Applied Sciences. – 2013. – № 3. – P. 115–117.

16. Плохих В. В., Акімов С. К. Особенности реализации когнитивных процессов у интернет-аддиктов / В. В. Плохих, С. К. Акімов // Психологический журнал. – 2014. – Т. 35, № 3. – С. 58–67.

Матеріали науково-практичних конференцій, тези доповідей

17. Акімов С.К. Психологічні умови формування Інтернет-залежної поведінки студентської молоді / С. К. Акімов : тези доповідей наук.-практ. конф. [«Нові технології навчання»], (м. Київ, 15-16 травня 2007 р.) / НАПН України, Ін-т психології імені Г. С. Костюка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 47–48.

18. Акімов С.К. Психологічні особливості поведінки особистості в мережі Інтернет / С. К. Акімов : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін»], (м. Чернівці, 17-18 травня 2007 р.) / Мін-во освіти і науки України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 247–252.

19. Акімов С.К. Запобігання інтернет-залежної поведінки серед студентської молоді / С. К. Акімов : тези доповідей Міжнар. інтернет-конф. [«Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу»], (м. Бердянськ, 21-23 травня 2008 р.) / Мін-во освіти і науки України, Бердянський держ. педагогічний ун-т. – Бердянськ : БДПУ, 2008. – С. 46–48.

20. Акімов С.К. Дослідження впливу інтернет-аддиктивної поведінки на ефективність навчальної діяльності студентської молоді / С. К. Акімов : матеріали Всеукр. психолого-педагогічних Демиденківських читань [«Навчання, виховання та розвиток»], (м. Бердянськ, 11-12 березня 2011 р.) / Мін-во освіти і науки України, Бердянський держ. педагогічний ун-т. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – С. 12–14.

21. Акімов С.К. Особливості впливу інтернет-адикції на ціннісно-мотиваційну сферу студентів / С. К. Акімов : матеріали Міжвузівських психолого-педагогічних Демиденківських читань [«Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління»], (м. Бердянськ, 23-24 квітня 2012 р.) / Мін-во освіти і науки України, Бердянський держ. педагогічний ун-т. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – С. 6–9.

22. Акімов С.К. Дослідження зв'язку інтернет-аддиктивної поведінки з творчою активністю особистості / С. К. Акімов : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. [«Харківська школа психології: наукова спадщина і сучасна наука»], (м. Харків, 19-20 жовтня 2012 р.) / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Харківський нац. педагогічний ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків : ХНПУ, 2012. – С. 8–9.

23. Акімов С.К. Модель інформаційних процесів системної організації особистості / С. К. Акімов : збірник наук. робіт Міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми та перспективи розвитку педагогіки та психології у сучасному суспільстві»], (м. Одеса, 21-22 грудня 2012 р.) / Громад. організація «Південна фундація педагогіки». – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. – С. 5–8.

24. Акімов С.К. Особенности влияния интернета, как аддиктивного агента на ценностные ориентации студентов в контексте временной перспективы / С. К. Акімов : zbiór raportów naukowych [«Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwiązań»], (Warszawa, 28-30.12.2012 r.) / «Diamond trading tour» – Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2012. – Str. 11–15.

25. Акімов С.К. Зв'язок рівня інтернальності та інтернет-аддиктивної поведінки / С. К. Акімов : матеріали Всеукр. психолого-педагогічних Демиденківських читань [«Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління»], (м. Бердянськ, 23-24 квітня 2013 р.) / Мін-во освіти і науки України,

Бердянський держ. педагогічний ун-т. – Бердянськ : БДПУ, 2013 – С. 21–24.

26. Акимов С.К. Особенности переработки информации интернет-аддиктами при использовании интернета / С. К. Акимов : материалы V международной конференции молодых ученых [«Психология – наука будущего»], (г. Москва, 28-29 ноября 2013 г.) / Российская академия наук. Институт психологии. – Москва : Издательство «Институт психологии РАН», 2013 – С. 15–17.

АНОТАЦІЇ

Акімов С.К. Психологічні особливості інтернет-адиктивних змін у структурі особистості. – Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2014.

У дисертації здійснено аналіз вітчизняних і закордонних літературних джерел, що розкривають основні напрями вивчення психологічної організації особистості; наведені сучасні підходи до розуміння інформаційних процесів системної організації особистості; проаналізовані причини, механізми формування, етапи та критерії інтернет-адиктивної поведінки особистості. Виділені та описані чотири ієрархічно співвідносні форми інформаційних процесів особистісної організації: рефлексів, доцільних автоматизмів, осмисленого реагування та самоорганізації.

Доведено, що з розвитком інтернет-адикції відбувається регрес в інформаційних процесах системної організації особистості на рівнях осмисленого реагування й самоорганізації, що веде до переважної локалізації процесів переробки інформації на рівні доцільних автоматизмів і рефлексивних реакцій. У зв'язку із цим мотивація до пізнавальної діяльності трансформується в мотив одержання позитивних емоцій за рахунок збільшення потоку нової інформації й нових вражень. Як наслідок, конструктивна мотивація, що веде до пізнавальної (дослідницької) діяльності, витісняється споживчою мотивацією та прагненнями гедоністичного характеру.

Ключові слова: структура особистості, системна організація особистості, інформаційні процеси особистісної організації, процес переробки інформації людиною, інтернет-адиктивна поведінка, індивідуально-психологічні особливості.

Акимов С.К. Психологические особенности интернет-адиктивных изменений в структуре личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Пивдэнноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2014

В диссертации осуществлен анализ отечественных и зарубежных литературных источников, раскрывающих основные стратегии изучения психологической организации личности. Все стратегии изучения психологической организации личности имеют общую тенденцию рассматривать личность, как сложную, иерархически организованную, обобщенную и устойчивую систему,

носящую вместе с тем и динамический характер.

Представлены современные подходы к пониманию информационных процессов системной организации личности. Человек как личность и активный социальный субъект, его психика подвержены непосредственному действию информационных факторов, которые, трансформируясь через его поведение, действия, оказывают влияние на социальные формации разного уровня общности, различной системно-структурной и функциональной организации. На основании применения критерия внутренней или внешней локализации источника информационного взаимодействия и критерия осознанности или неосознанности выделяются четыре иерархически соотносящиеся друг с другом формы информационных процессов личностной организации: рефлексов, целесообразных автоматизмов, осмысленного реагирования и самоорганизации. Повышение уровня связей в структурной иерархии информационных процессов соответствует активизации более «глубоких» личностных образований. На основе базисного механизма ориентировочной реакции может сформироваться сложный процесс «принятия нового» через формы информационных процессов личностной организации. Формы информационных процессов личностной организации дополняют структуру личности тем, что позволяют раскрыть механизмы информационного обеспечения личности. Структура личности, в свою очередь, дает информационным процессам личностной организации психологическое наполнение.

Важным фактором и результатом формирования интернет-аддиктивного поведения является индивидуально-психологические особенности личности. Эмпирически выявлено, что у интернет-аддиктов повышена ситуативная и личностная тревожность; снижена эффективность продуктивных функций памяти и мыслительных функций; наблюдаются нарушения когнитивных функций, отвечающих за смысловую обработку информационных сообщений; наиболее выражены потребительские ценности и гедонистическое отношение к жизни. Интернет-аддикция приводит к сужению временной перспективы жизнедеятельности путем сокращения перспективы будущего, акцентирования внимания на негативных событиях прошлого и стремления к немедленному получению удовольствия и сиюминутному удовлетворению желаний.

Процесс переработки информации человеком при использовании Интернета представляет контур, в котором реакция на «новую информацию» из сети ведет к определенному выбору действий, которые в свою очередь ведут к последующему принятию «новой информации». Если в целях удовлетворения информационной потребности были задействованы все уровни информационных процессов личностной организации и «новая информация» прошла через процесс понимания, осмысления, исследования и творчества, то мотивация к познавательной деятельности имеет конструктивную, исследовательскую направленность. В случае с частичным, редуцированным использованием уровней информационных процессов личностной организации и использованием ориентировочной реакции для удовлетворения информационной потребности мотивация к познавательной деятельности имеет преимущественно потребительский характер.

Важным моментом процесса удовлетворения информационной потребности у интернет-аддиктов следует рассматривать наличие выраженного противоречия между отходом аддиктов от адекватного информационного взаимодействия с

объективной действительностью и нарастающей потребностью в новой информации из сети. Как попытка псевдоразрешения указанного противоречия и может приниматься факт формирования у интернет-аддиктов представления виртуальной реальности, во многом противоречащего объективным связям и отношениям, но при этом регулирующего их жизнедеятельность.

Доказано, что с развитием интернет-аддикции происходит регресс в информационных процессах системной организации личности на уровнях осмысленного реагирования и самоорганизации, что ведет к преимущественной локализации процессов переработки информации на уровне целесообразных автоматизмов и рефлексивных реакций. В связи с этим мотивация к познавательной деятельности трансформируется в мотив получения положительных эмоций за счет увеличения потока новой информации и новых впечатлений. Как следствие, конструктивная мотивация, ведущая к познавательной деятельности, вытесняется потребительской мотивацией и стремлениями гедонистического характера.

Ключевые слова: структура личности, системная организация личности, информационные процессы личностной организации, процесс переработки информации человеком, интернет-аддиктивное поведение, индивидуально-психологические особенности.

Akimov S.K. Psychological characteristics of internet-addictive changes in the structure of personality. – Manuscript.

Dissertation for receiving a scientific degree of Candidate of Psychological Sciences according to speciality 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, 2014.

In the dissertation the analysis of domestic and foreign literature considering the main strategies of study of psychological organization of personality has been made; modern approaches to understanding the informational process of the system personality's organization have been presented; reasons, mechanisms of formation, stages and criteria of internet-addictive behaviour of personality have been analyzed; four hierarchically correlated with each other forms of informational processes of personality organization: reflexes, expedient mechanisms, meaningful response and self-organization have been identified and described.

It has been proved that with the development of internet-addiction there can be seen the regress in the informational process of system organization of personality on the levels of meaningful response and self-organization that leads to preferred localization of the process of information processing at the level of automatisms and reflexive reactions. According to this, the motivation for cognitive activity is transformed into a motive produce positive emotions by increasing the flow of new information and new experiences. As a result, constructive motivation, leading to cognitive (research) activities is displaced by consumer motivation and aspirations of hedonistic character.

Key words: personality structure, systematic organization of personality, information processes of personality's organization, the process of information processing, internet-addictive behavior, individual psychological features.